

Уводник

Ја, ти, ми, они у фолклорним обликовањима

Борђина Трубарац Матић

Темат пред вама окупља посве разнородне радове чију заједничку потку чини тема обликовања у фолклору схваћена у најширем смислу: човека и заједнице који обликују фолклор, фолклора који обликује човека и заједницу, фолклорних форми које се у измењеним културно-историјским околностима преобликују мењајући значења и начине свог оспољавања итд. Студије обједињене тематом ће вас провести кроз различите епохе, од средњовековља којим одишу бугарштице, преко деветнаестовековних записа епике, фолклора НОБ-а и послератне социјалистичке изградње Југославије, индустријске транзиције и јављања интересовања за урбани фолклор у Грчкој, па све до транспозиције фолклорних садржаја у видео-играма или до савремених пресмишљавања изложбених садржаја у сфери етнографске музеологије.

Опаска Алберта Боткина (Benjamin Albert Botkin) да фолклор можемо посматрати као „ново вино у старим боцама“, али и као „старо вино у новим боцама“ (Botkin 1944: xxii) свакако дубоко прожима тему динамичног и узајамно условљеног односа између садржаја нових реалности и фолклорних форми с једне стране, и старих фолклорних садржаја који, у измењеним културолошким околностима, налазе нове форме свог оспољавања. Ово је тема која се директно или индиректно провлачи кроз студије Нине Аксић, Кринке Баковић, Кристине Димовске, Манолиса Варвуниса и Марка Стојановића.

Нина Аксић анализира контекстуално појављивање мотива птице и његове облике у песмама из Фолклорне збирке ЕИ САНУ, те прати како се концептуализација птице помера из традицијских оквира ка епитету „хероја рада социјалистичке изградње“ у послератном југословенском фолклору бригадира омладинских радних акција. Кринка Баковић се у својој студији бави транспозицијом мотива из бајки и демонолошких бића из словенских фолклорних предања у видео-игре. Кристина Димовска остаје у истој сфери и анализира моделе кретања у три видео-игре, али уједно покреће тему која се директно ослања на

питања транспозиције кретања по вертикалној оси на хоризонталну раван, која је честа у фолклорним књижевним жанровима и проистиче из начина на који се „у митопоетској свести могла формирати идеја о центру хоризонталног света“ (Детелић 1992: 59). На њен значај за разумевање и тумачење епских сижеа и уопште кретања на релацији кућа – гора и обратно у јужнословенској народној епици својевремено је указивала Мирјана Детелић у својој маестралној студији о концептуализацији митског простора у епици (Исто). Недавно је истакнут идентичан поступак у обредној лирици (Трубарац Матић 2021: 617). Манолис Варвунис нас исцрпно упознаје с делом Димитриоса Лукатоса, пионира на пољу сакупљања и изучавања урбаног фолклора у Грчкој, који је по повратку са докторских студија у Француској, средином двадесетог века, покренуо једно сасвим ново поимање фолклора у Грчкој. Растућа индустријализација и убрзана миграција становништва ка урбаним центрима тада је већ значајно померила тежиште фолклорног стваралаштва ка градовима, што Лукатос препознаје доневши у свом француском коферу и једно ново схватање појмова *фолка* и *фолклора*, кога до тада није било у постојбини Хомера и Дигениса Акрите. Марко Стојановић се осврће на етнографско-музеолошку праксу и промишљања која се тичу савремених изложбених тенденција у Етнографском музеју у Београду и редефинисања музејске делатности у правцу изложбене валоризације поставки не само предмета из стандардно схваћеног појма народне културе, већ и оних које потичу из грађанских слојева друштва.

Непуних тридесетак година након Боткина, Дан Бен-Амос (Dan Ben-Amos) је у свом покушају дефиниције фолклора отишао знатно даље (ослањајући се на Бронислава Малиновског и Дела Хајмса). Инсистирао је на томе да фолклор није тек пука скупина фолклорних артефаката (песама, бајки, прича итд.) које је заиста могуће сакупити истргнувши их из комуникацијског контекста унутар кога се јављају, већ, како истиче, фолклор је процес, и то комуникацијски процес, али не у смислу процеса трансмисије, модификације и текстуалних варијација (јер такво схватање фолклора ствара „дихотомију између процеса и ствари (...) између приповедача и његових прича“ (Ben-Amos 1971: 9). Сматрао је да фолклор треба схватити као контекстуализовани комуникацијски чин и да га је неопходно сагледавати као део комуникацијског контекста, јер само тако неће бити „дихотомије између приповедача, његове приче и његове публике“, који сви припадају истом „комуникацијском континууму“ (Ben-Amos 1971: 10). На трагу оваквог Бен-Амосовог одређења фолклора може се читати и рад Бојана Рајевића о певању Сава Матова Мартиновића. Из њега се, на конкретном примеру, назире динамика процеса обликовања текста кроз интеракцију певача и публике унутар културолошког контекста укорененог у специфичном

вредносном систему у Црној Гори деветнаестог века. Истовремено текст обликује све актере комуникације. Донекле на истом трагу, али полазећи од другачијег културно-историјског контекста, Иван Праштало анализира казивања својих саговорника о Другом светском рату у вишенационалном банатском Житишту, указујући на утицај који комуникацијски контекст и интеракција између саговорника имају на обликовање самог казивања, кроз које казивачи дају облик представи о сопственом идентитету, и то у односу на доминантне наративе из њихове културне средине. Својим радом о стилизацији односа вазала и сизерена у бугарштицама Константин Ађанин такође доприноси сагледавању текста унутар културолошко-историјског контекста. Он се храбро упушта у ову изузетно захтевну тему на пресеку различитих дисциплина – средњовековне књижевности, народне књижевности, историје, културне историје, семантичке, синтаксичке и прагматичке анализе текста (да набројим неке) – и указује на слојевитост и сложеност односа сизерена и вазала осликаног у бугарштицама, који искаче из уобичајених шематизованих канона западноевропске витешке књижевности (иако се у много чему с њом преклапа) и пружа знатно животијнији и реалистичнији доживљај односа између вазала и његовог сизерена у зони постојећег међуцивилизацијског сукоба, какав је био Балкан.

Рад Милана Томашевића посвећен је класификацији и анализи врста интервенција на песмама из Фолклорне збирке Етнографског института САНУ, вршених током прве редакције текста непосредно по повратку записивача с теренских експедиција обављаних дуж трасе изградње ауто-пута „Братство и јединство“ 1949. године. У грађи представљеној у овој студији преплићу се све до сада поменуте линије сагледавања фолклора у обликовању и преобликовању, али аутор акценат ставља на анализу ванфолклорног друштвено-историјског контекста, у коме се над фолклором интервенише споља, у циљу вршења идеолошке контроле дозвољених наратива. Овом студијом аутор доприноси будућим истраживањима на тему сагледавања употребе и злоупотребе фолклора у идеолошко-политичке сврхе. Такође, индиректно, отвара тему значаја и моћи коју фолклорни текст може да има у очима владајућих структура онда кад ослушкују „глас народа“ или када му подмећу свој глас у фолклорној форми.

Библиографија

- Детелић, М. (1992). *Митски простор и епика*. Посебна издања САНУ, књ. DCXVI, Одељење језика и књижевности, књ. 46. Београд: САНУ & AIZ „Dosije“.
- Трубарац Матић, Ђ. (2021). Златни јеленски рогови као реквизити којима се продире у митски простор. У: Делић, Л. и Самарџија, С. (ур.). *Куле и градови*. Београд: Удружење фолклориста Србије – Балканолошки институт САНУ, 597–623.
- Ben-Amos, D. (1971). Toward a Definition of Folklore in Context. *The Journal of American Folklore*, 84 (331), 3–15. <http://dx.doi.org/10.2307/539729> (22. 12. 2020).
- Botkin, V. A. (1944). Introduction. In: Botkin, V. A. (Ed.). *A Treasury Of American Folklore: Stories, Ballads, and Traditions of the People*. New York: Crown Publishers, xxi–xxvii.

Ђорђина Трубарац Матић / Đordina Trubarac Matić
Етнографски институт САНУ, Београд/
The Institute of Ethnography SASA, Belgrade
E-mail: djordjina.trubarac@ei.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-3961-9738>

Примљено/Received: 08. 12. 2023.
Прихваћено/Accepted: 11. 12. 2023.